

FÄRGPRAKT I LJUSNANDALEN

En etnologisk studie av folkdansevenemanget Hälsingehambon

Foto: Hedvig Andersson

Uppsats för fortsättningskurs C i Etnologi

Uppsala universitet

Författare: Hedvig Andersson

Handledare: Birgitta Meurling

Vårterminen 2019

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
Syfte och frågeställningar	3
Material och metod	3
Teoretiska utgångspunkter	6
Tidigare forskning	8
Uppsatsens disposition	9
2. TRADITIONEN HÄLSINGEHAMBON	10
Tävlingen Hälsingehambon	10
Ett framträdande i tid och rum	11
Ett kulturellt arv – konstruerat eller ej	14
3. ”EN HÄLSINGLANDSKÄNSLA”	17
Att uttrycka lokaltillhörighet	17
Platsen som inramning	18
4. TROLSK SÄGEN OCH SKAVSÅRSPLÅSTER	21
Hårgalegenden som alltings knutpunkt	21
Svett, toalettköer – och sägenomspunnen magi	22
5. AVSLUTNING	25
KÄLLOR OCH LITTERATUR	27
Otryckta källor	27
Intervjuer	27
Arkivmaterial	28
Andra otryckta källor	28
Tryckta källor	31
Litteratur	31
BILAGA	33

1. INLEDNING

”Här dansar den blå, här dansar den grå, men på Hårgaberget ska dansen stå.” Så lyder, enligt den gamla Hårgalegenden, djävulens ord innan han drar med sig traktens ungdomar i en dödsdans uppför Hårgaberget. Under Hälsingehambon dansas en betydligt säkrare variant av hambo, men med sin grund i just Hårgasägnen, när evenemanget under en julidag varje sommar äger rum. Tävlingen har sedan grundandet lockat tusentals dansare och besökare till platserna i Hälsingland, där man tillsammans dansat, spelat och tävlat i hambo. Det är en folkfest och en tävling på samma gång, en färgprakt i Ljusnandalen bestående av såväl dansare som dräkter och musik. Själv har jag besökt evenemanget ett flertal gånger under åren, som barn förundrats över sägnens kuslighet och på senare år förundrats över dansarnas ork och skicklighet. Hälsingehambon är en folkdanstävling, men inte bara en tävling, och evenemanget rymmer många lager och betydelser för dem som deltar. Därför är det folkdansevenemanget Hälsingehambon som jag genom denna uppsats har studerat.

Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka vilken betydelse Hälsingehambon har för de människor som deltar, för att få förståelse för hur identitet och föreställningar kring tradition och kulturarv tar sig i uttryck i samtida folkdansevenemang. Detta studeras genom intervjuer, frågelistsvar och arkivmaterial från Föreningen Hälsingehambons arkiv. Jag kommer att resonera utifrån följande frågeställningar:

- Varför väljer människor att delta i evenemanget Hälsingehambon?
- På vilka sätt blir Hälsingehambon betydelsefull för de människor som deltar?
- Vilka faktorer skapar känslan av betydelse under evenemanget?
- Hur uttrycks dessa betydelseskapande faktorer performativt på plats?

Material och metod

För att erhålla förståelse för den betydelse Hälsingehambon får för de människor som deltar i evenemanget har jag använt mig av intervjuer och frågelistsvar. Då jag dessutom vill få en inblick i sändarperspektivet har jag studerat arkivmaterial, bestående av mötesprotokoll,

verksamhetsberättelser, pressklipp och affischer, från Föreningen Hälsingehambon mellan åren 1967 och 2000.

Frågelistan formulerades och distribuerades av mig under fältarbetsperiodens inledande dagar. Jag mailade ut listan direkt till ordföranden eller föreningsmailen för 14 olika folkdanslag, samt delade den i två facebookgrupper-grupper för personer med intresse för folkdans. Inläggen i facebook-grupperna fick därefter egen spridning, då de delades vidare av både privatpersoner och administratörerna för olika evenemangssidor, exempelvis den tillhörande Hälsingehambon själv. Informanterna hade 22 dagar på sig för att besvara frågorna och skicka svaren till mig. Valet att använda frågelistan som metod föll sig naturligt då jag ville ha möjligheten att få in svar från personer oberoende av ålder och hemort, fast att jag själv under perioden var relativt begränsad till Uppsalaområdet. Frågornas formulering blir extra viktig när man använder sig av en frågelista och ej har möjligheten att, som under en intervju, ge förtydliganden, ställa följdfrågor eller komplettera med frågor som dyker upp under samtalet (Wollinger 2005:56). Detta var därför någonting jag lade vikt och tid vid, och även någonting jag i efterhand ser det som värt att reflektera över. Jag valde att sortera in frågorna under åtta teman med flera underfrågor till varje. Det relativt stora antalet frågor var tänkt att fungera som ingångar till temana, som något att kunna utgå ifrån snarare än frågor att svara bokstavligt på. ”Som man sår får man skörda” skriver Susanne Wollinger (2005:51) i metodboken *Frågelistan som källa och metod*, och detta var någonting jag märkte när svaren väl kom in. Många svar var, likt min tanke, utförliga, personliga och beskrivande – och jag är därmed mer än nöjd med utfallet av frågelistan – medan andra personer hade besvarat mina frågor mer bokstavligt och kortfattat. Kanske hade resultatet blivit ett annat om jag formulerat färre, mer öppna frågor, eller om jag ännu tydligare tryckt på att frågorna främst var tänkta som ingångar att reflektera kring. Att jag använde mig av några teman med många underfrågor var dock ett medvetet val, för att försöka ge informanterna en enkel bas att utgå ifrån då det ej är säkert att de är insatta i varken frågelistor eller ämnet etnologi. Trots en begränsad tidsperiod fick jag in frågelistsvar från 16 personer, varav elva var män och fem kvinnor. Svaren representerade ett brett åldersspektrum, där den äldsta informanten var född år 1937 och den yngsta år 1979. Majoriteten tillhörde dock den äldre delen av det spektrat, vilket inte var ett medvetet urval men troligen speglar den grupp som är mest aktiv inom folkdanslag och facebook-grupper för folkdans. Då jag även genomfört intervjuer fann jag mig ändå ha fått ta del av erfarenheter från en bred grupp informanter, bestående av både män och kvinnor och ur varierande åldersgrupper.

Då frågelistan, som nämnts, inte ger möjlighet till följdfrågor eller förtydliganden har jag genomfört intervjuer med fyra personer som dansat Hälsingehambon en eller ett flertal gånger. Intervjuer ger möjligheten att gå in på djupet och ställa frågor om det som kommer upp, vilket även ger informanterna en större möjlighet att i mötet berätta om sådant de kanske inte reflekterat över tidigare (Fägerborg 2011:89). Tre av de personer jag intervjuade hade, förutom att tävla själv, deltagit i Hälsingehambon som åskådare, musikanter eller volontärer. En var man och tre kvinnor, mellan 22 och 57 år gamla. Intervjuerna varade i mellan 41 och 72 minuter och var semistrukturerade kring samma teman som frågelistan. Vilka teman vi gick djupast in på varierade dock mellan intervjuerna, då olika informanter hade olika mycket att säga om olika saker. Väl på plats följde därför också strukturen på intervjuerna vilka vägar som föll sig naturligt, snarare än det schema jag konstruerat i förväg (jfr Fägerborg 2011:99f). Samtalen spelades in med diktafon och transkriberades i efterhand. Språket i de citat som förekommer i uppsatsens empiriska del har till viss del anpassats till skriftspråk, och detta för att öka uppsatsens läsbarhet. Betonade ord eller strofer skrivs med **fet stil** och omkringliggande ljud eller kommentarer till det som sägs inom [hakparenteser]. Trots att processen var tidskrävande valde jag att transkribera hela samtalen, då jag fann att det gav distans till intervjuerna och en bra och objektiv överblick över vilket material jag faktiskt fått in (jfr Klein 1990:53ff).

För att även få en inblick i sändarperspektivet har jag studerat material ur Föreningen Hälsingehambons arkiv från åren 1967-2000. Detta material bestod av mötesprotokoll, verksamhetsberättelser, affischer och pressklipp. Med detta ville jag få ta del av tävlingens organisation och vad som diskuterades av dem som till en början grundade och drev tävlingen. Något att reflektera över är att ett protokoll aldrig helt speglar vad som faktiskt sagts och gjorts under ett möte, då jag i efterhand inte kan veta vems ord som skrivits ned och vilka som uteslutits. Även arkivmaterial påverkas av den situation i vilket det kommer till, samt av agendan hos sina skapare (Hörnfeldt 2011:239f). Med det sagt visar protokollen och verksamhetsberättelserna sådant som *har* diskuterats och varit viktigt under föreningens möten, och ses därför ändå som ett givande material.

Någonting som kan ha kommit att ha inverkan på min analys av Hälsingehambon är mina egna erfarenheter av denna, då det är ett evenemang som jag ett flertal gånger besökt. Dessutom har båda mina föräldrar tävlat i evenemanget, och under min uppväxt kunnat

berätta om hur det var att dansa Hälsingehambon när tävlingen var som störst. En sådan förförståelse kan ha påverkat de intervjuer jag genomfört, genom vilka frågor jag har fokuserat på eller hur jag har förstått mina informanternas svar, då jag redan i förväg har haft en uppfattning om hur tävlingen går till och vad som är viktigt. Ett sätt för att undvika detta är att försöka göra sig ovetande inför det fält man studerar, och ta ett steg tillbaka för att se det hela med nya ögon (Ehn & Löfgren 2017:37f). Delvis var detta någonting jag tänkte på, främst under intervjuerna, samtidigt som jag själv faktiskt aldrig har *dansat* Hälsingehambon och därmed redan är främmande inför den upplevelsen. På samma gång kunde min egen förförståelse bli en styrka genom att jag lättare kunde hänga med i mina informanternas berättelser och ställa följdfrågor om sådant som kom upp. Att mina föräldrar deltagit i tävlingen blev även det en fördel, då jag via dem på kort tid kunde få kontakt med två informanter att intervjua. Under fältarbetsperioden har jag inte haft möjlighet att observera Hälsingehambon på plats och ser därmed mina tidigare erfarenheter av evenemanget som en avgörande del för att förstå och analysera Hälsingehambon som en helhet.

Teoretiska utgångspunkter

Analyserna i denna uppsats kommer att bygga på teorier kring performans och performativitet. Folkloristerna Terry Gunnel och Owe Ronström (2013:21) beskriver i artikeln ”Folklore och Performance Studies – en introduktion” hur en *performance*, ett framträdande där människor agerar inför varandra, leker med förväntningar och traditioner eller uttrycker någonting med expressiva former för alla sinnen, skapar laddade sammanhang som säger någonting om hur världen är eller uppfattas av dem som deltar. I denna uppsats kommer jag att använda mig av de försvenskade formerna av detta begrepp, och därmed tala om performans, performativitet och framträdanden. Utifrån det studeras Hälsingehambon som just en performans, ett framträdande och en lek där människor expressivt uttrycker en form av kultur, som säger någonting om hur de uppfattar sig själva och sin omvärld. Detta sker både kollektivt och individuellt och skapar ett tätt laddat sammanhang, där Hälsingehambon skiljs från vardagen och allt det som sker utanför evenemanget.

Jag kommer att använda mig av begrepp hämtade från sociologen och antropologen Erving Goffman, där ett centralt blir just *framträdande*, den ”samlade aktiviteten hos en viss deltagare vid ett vid ett givet tillfälle som tjänar till att på ett eller annat sätt påverka någon av de andra deltagarna” (Goffman 2013:23). Genom att se Hälsingehambon som ett

framträdande, med både aktörer och publik, hoppas jag kunna fånga tävlingens betydelse för dem som deltar. Andra användbara begrepp blir *inramning*, *rekvisita* och *fasad*. Inramningen beskriver Goffman som platsbunden, och innefattar den situationella kontext och scen på vilken just det framträdande som studeras äger rum, med både scenerier, rekvisita och dekor. Både inramning och rekvisita blir i sin tur en del av den expressiva fasad som individen uttrycker något utifrån, vilken definierar hur framträdandet ska förstås av den som observerar det (Goffman 2013:28ff). Goffmans begrepp *främre region* och *bakre region* kommer även de att vara betydande för min analys, där den främre regionen definierar den plats där ett framträdande sker, och den bakre regionen blir den plats där aktörerna kan förvara rekvisita, lägga rollerna åt sidan och agera mer avslappnat (Goffman 2013:97ff). Dessa blir främst användbara då jag diskuterar den magiska laddning som mina informanter kunnat beskriva i dansringen och under invigningen, samt de högst vardagliga aktiviteter som sker utanför – där båda delar samsas och är viktiga inom ramen för hela tävlingsdagen.

I de delar där jag diskuterar hur Hälsingehambon kan ses som ett iscensättande av en föreställt förflutet blir revitaliseringsbegreppet centralt. Jag utgår då ifrån etnologen Ulla Centergrans definitioner av detta, där *att revitalisera* beskrivs som ”processen att restaurera, omforma och omskapa en företeelse, från en förgången tid, till den egna samtidens förhållanden”, och *revitalisering* som ”ett iscensättande av föreställningar om ’hur det var’” (Centergran 1992:129).

I mina analyser av Hälsingehambons relation till platsen, och hur plats och platsidentitet har betydelse för dem som deltar, har jag hämtat inspiration från etnologen Paul Agnidakis (2013) och avhandlingen *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Agnidakis skriver om hur plats både innebär den plats vi befinner oss på och är någonting vi alltid bär med oss, och därmed blir en del av individens identitet. Han använder sig av begreppet lokaltillhörighet, och avser då den identitetsprocess som innefattar individens tillhörighet till en viss plats, samt tillhörigheten till andra människor från den platsen (Agnidakis 2013:17f). Agnidakis diskussioner kring lokaltillhörighet i Timrå och Surahammar blir därmed en givande parallell då jag själv diskuterar hur platserna i Hälsingland upplevs bidra till såväl Hälsingehambon, som till den känsla av platsstillhörighet och platsidentitet som flertalet av mina informanter kunde ge uttryck för genom sina svar.

Tidigare forskning

Inom etnologin finns en lång tradition av att skriva om dans, folkdans och folkdansevenemang. Två texter som, likt denna uppsats, behandlar samtida folkdanssammanhang är skrivna av etnologerna Oscar Pripp och Mats Nilsson. Pripp (2018) har i ”Om multimodalt sväng i en folkdansförening” studerat ett folkdansgille utanför Stockholm, med fokus på bland annat vilka värden och betydelser dansen har för gillet medlemmar. Han beskriver hur dansen både kan ses som individens identitetsmarkör och som en kollektiv gemenskap, samt som en del av ett kulturarv som föreningens medlemmar är med och förvaltar. Dessutom skriver han om hur gillet till stor del grundades av personer med ursprung i Dalarna, och hur folkdansen och folkdansgillet på så sätt blev en del av vad man skulle kunna kalla en regional identitet utifrån hemlandskapet (Prupp 2018:118ff).

Mats Nilsson (2016) har i ”Folk Dance Competitions in the Twenty-first Century” studerat fem nordiska folkdanstävlingar och folkdansevenemang. Hälsingehambon är en av de tävlingar han analyserar, och då utifrån evenemangets koppling plats, genus, musik, dräkter och dans (Nilsson 2016:80). Nilsson beskriver bland annat hur folkdanstävlingarna kan ses som ett uttryck för en föreställd, konstruerad gemenskap och delad tradition, och hur den regionala platsen blir särskilt betydande för just Hälsingehambon, där tävlingens första etapp hålls i den by där man, enligt den gamla Hårgasäggen, för första gången dansade hambopolska till djävulens musik (Nilsson 2016:91ff). Både Pripp och Nilsson studerar därmed samtida folkdanssammanhang inom det fält som denna uppsats tillhör. Båda lyfter hur dansen kan ses kopplad till både identitet, regionala platser och en känsla av kulturarv, vilka är aspekter som jag utvecklar genom min analys av evenemanget Hälsingehambon. Mitt fokus blir vidare att djupare analysera hur dessa tar sig uttryck och får mening hos individen, exempelvis i form av performativa framträdanden på plats under evenemanget.

I ett bredare sammanhang kan därmed min studie ses som ett exempel på hur etnologer analyserar olika typer av situationer som performansframträdanden och expressiva former av kultur. En som har gjort detta är etnologen Lotten Gustafsson (2002) i avhandlingen *Den förtrollade zonen: Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*, där hon studerat medeltidsveckan i Visby – ett evenemang som likt Hälsingehambon lockar besökare från hela Sverige och innefattar både dräkter och musik. Gustafsson använder sig av ett performansperspektiv, samt skriver om hur medeltidsveckan kan ses som ett iscensättande

och en idealisering av ett historiskt kulturarv (Gustafsson 2002:23ff, 242ff). Min uppsats bygger vidare på det forskningsfältet, då den delvis behandlar hur en föreställning eller idealisering av en förfluten tid revitaliseras och blir meningsbärande i samtiden.

Även etnologen Owe Ronström (1992) har skrivit om situationer där kultur iscensätts performativt, bland annat i avhandlingen *Att gestalta ett ursprung: En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm*. Ronström beskriver expressiva sammanhang där bland annat dans används för att skapa en känsla av identitet och mening hos en grupp jugoslaver i Stockholm, och hur detta sker både individuellt och kollektivt (Ronström 1992:204ff). Min uppsats bygger vidare på samma etnologiska fält, men genom att istället studera en folkdanstävling i Hälsingland.

Uppsatsens disposition

I det kapitel som följer efter inledningen, ”Traditionen Hälsingehambon”, presenteras först en bakgrund om Hälsingehambon. Jag beskriver tävlingens uppkomst på 60-talet, den folkdansrörelse som banade väg för detta och hur tävlingen ser ut och går till idag. Vidare diskuteras Hälsingehambon som ett framträdande och en revitalisering, samt på vilka sätt en känsla av historia och tradition kan få betydelse för de människor som deltar. Nästa kapitel, ”En Hälsinglandskänsla”, behandlar Hälsingehambons relation till landskapet Hälsingland. Jag analyserar deltagarnas känsla och uttryck för plats och lokaltillhörighet under evenemanget, samt de lokala platsernas roll i den processen. Kapitel fyra, ”Trolsk sägen och skavsårsplåster”, behandlar den speciella stämning som människor upplever under tävlingsdagen. Jag resonerar kring Hårgalegendens betydelse för tävlingen och den stämning som infinner sig på plats, och lyfter därefter hur det trolska samsas med tävlingens högst värdsliga delar, när människor äter på papptallrik, köar till toaletter och plåstrar om ömma fötter efter att dansminuterna är slut. I det femte och avslutande kapitlet sammanfattas tidigare slutsatser i en sista diskussion.

2. TRADITIONEN HÄLSINGEHAMBON

Tävlingen Hälsingehambon

Folkdanstävlingen Hälsingehambon anordnades för första gången år 1966, som ett resultat av att man året innan arrangerat "VM i Hambo" för Hälsinglands deltagande i det dåvarande TV-programmet *Landskapsleken*. Tävlingen drevs av ideella krafter inom Föreningen

Hälsingehambon, där Hälsinglands turistförening var en betydande finansiär.

Hälsingehambon, eller VM i Hambo som tävlingen även fortsatt kom att kallas, växte därefter sakta med säkert och kom att locka deltagare både nationellt och internationellt. Då tävlingen, från slutet av 70- till slutet av 80-talet, var som störst deltog 1500 dansande par. Efter dessa storhetsdagar började intresset och deltagarantalet att minska, och efter att arrangörer bytts ut och de ekonomiska förlusterna blivit för stora beslöts det år 2011 att tävlingen skulle läggas ner (Nordquist 2011). En betydligt mindre variant av Hälsingehambo, under namnet Hårgamorgon, fortsatte även under de följande åren att dansas på hembygdsgården i Hårga (Nordquist 2014).

Att Hälsingehambon grundades och växte fram under 60- och 70-talen kan ses som ett resultat av den folkdans- och folkmusikrörelse som pågick i Europa under denna tid. En ökad modernisering med nya tekniska framsteg hade gjort glappet mellan det gamla och det nya allt större. I modernitetens tid väcktes ett nytt intresse för det gamla allmogesamhället och dess tradition, samt för ett autentiskt och exotiskt Sverige utanför den moderna staden.

Folkdansgillan och spelmanslag växte fram i en allt större skala, och unga människor började söka efter det naturliga, sanna och lokala (Ronström 1998:39f). Hälsingehambon, och ett växande intresse för denna, kunde uppkomma i farvattnet av den vågen.

År 2015 väcktes nytt liv i Hälsingehambon när den nystartade Föreningen Hälsingehambon, främst bestående av Hanebo Hembygdsförening, Arbråbygdens Folkdansgille och Järvsö Hembygdsförening, återigen beslöt att arrangera Hälsingehambo som förr (Hälsingehambon 2015). Detta arrangemang går i mindre skala än under glansdagarna, men har haft ett stadigt intresse och deltagarantal sedan dess. Under Hälsingehambon 2018 deltog 98 par (Hälsingehambon 2018b). Enligt traditionen arrangeras tävlingen under den andra lördagen i juli och i flera etapper. Vilka platser man varit på, samt hur många etapper som dansats, har

varierat över åren, men som tävlingen ser ut idag dansas en etapp i Hårga, en i Arbrå och en sista etapp, och avslutande final, i Järvsö. Deltagarna tävlar i tre olika klasser, bestående av en ungdomsklass, för dansare yngre än 16 år, en seniorklass, för dansare äldre än 55 år, och en huvudklass (Hälsingehambon 2018a).

Ett framträdande i tid och rum

Då jag, under intervjuer och genom den frågelista jag skickat ut, ställt frågor om vilka faktorer som gör Hälsingehambon till ett evenemang att vilja delta i, är det ett flertal aspekter som lyfts fram som betydande. Musiken, hambopolskan, dräkterna och omgivningen var några av dessa, och många beskrev Hälsingehambon som en tradition de gärna, genom sitt deltagande, vill vara med och bevara. Många av evenemangets delar kan i sin tur kopplas till någon typ av historia, hantverk eller allmogekultur. I och med det, och i och med det faktum att Hälsingehambon grundar sig i den folkkulturrörelse som tog fart under 60- och 70-talen, kommer jag i detta kapitel att betrakta Hälsingehambon som en slags *revitalisering*, där en föreställning om en förfluten kultur iscensätts i ett samtida evenemang (Centergran 1992:129). Josefine, en av de personer jag intervjuat, beskrev exempelvis hur arrangörerna i Hårga de senaste åren dekorerat med en slags feststänger i björkris, och hur materialet och hantverket bakom dessa i dessa går i linje med både folkdräkter och den atmosfär hon upplever finns kring resten av tävlingsetappen. Även om hon i första hand inte ser en tanke på historia eller kulturarv som drivande för hennes vilja att delta i Hälsingehambon, kunde hon konstatera att folkdräkter, dekorationer och hantverk är någonting som spelar roll:

Nej men, det är väl lite det där historiska också. Vad man tog för material till sina folkdräkter och vad man hade då på gårdarna. Det är väl lite det som är hela stämningen.

Just stämningen var någonting som flera informanter återkom till, vilket jag utvecklar djupare i kapitel fyra, ”Trolsk sägen och skavsårsplåster”. Samtidigt beskrev flera informanter den stämningen som starkast under de av tävlingens etapper som äger rum i anslutning till äldre byggnader eller särskilda miljöer. Platserna för de olika etapperna har varierat över tid, även om hembygdsgården Ol-Nils i Hårga alltid har varit en konstant. Flera olika historiska miljöer lyftes därmed fram som viktiga i både intervjuer och frågelistsvar, exempelvis av Göran som dansade Hälsingehambon under 70-talet:

Platsen Hårga med Hårgaberget som fond och den gamla förfallna bondgården skapade en förtätad stämning. Forngården i Arbrå var också en mycket vacker plats med sina hälsingebyggnader. Stenegård en annan typ av gård storvulen skapade en värdig inramning för semifinal och final.

De äldre byggnaderna och vackra platserna blir därmed viktiga komponenter i Hälsingehambons betydelse för deltagarna. Hälsingehambon talar, genom bland annat dansen, musiken, dekorationerna och just de fysiska miljöerna, till många olika sinnen, där deltagare både individuellt och kollektivt uttrycker en form av expressiv kultur. Därmed blir det också givande att analysera tävlingen som ett *framträdande*, ett sammanhang som får en särskild laddning då någonting uttrycks performativt (Goffman 2013:23, Gunnel & Ronström 2013:21). Under tävlingsdagen blir såväl dansare som åskådare medaktörer i den iscensättning som är Hälsingehambon, och genom evenemangets *inramning*, i form av dansplatserna och den situationella kontexten, bildas ett sammanhang som skiljer Hälsingehambon från vardagen och skapar en särskild stämning på plats (Goffman 2013:29). De äldre gårdarna i Hälsingland blir en del av den inramningen. På samma gång harmonierar de väl med den historiska atmosfär som Hälsingehambon, som revitalisering, kan ses vara omgiven av.

På hembygdsgården Ol-Nils i Hårga har man under de senaste åren valt att servera någonting man kallar fäbodfrukost. Frukosten består av exempelvis bröd, smör, gröt, strömming och närproducerad ost, och för genom sitt namn – *fäbodfrukost* – tankarna till en förgången allmogekultur i Hälsingland. Susanne, en av de personer jag intervjuat, beskrev hur fäbodfrukosten har blivit en viktig del av hennes upplevelse de senaste åren då hon besökt Hälsingehambon. Att man väljer att kalla det för just fäbodfrukost menar hon att, i kombination med miljön runtomkring, tillför någonting speciellt:

H: Och hur känner man sig då när man tar på sig sin folkdräkt och äter sin fäbodfrukost?

S: Att man har en förankring i förr i tiden. I sina kulturella rötter bakåt. /.../ Och sen är det ju också miljön då. Att fäbodfrukost äter man på en hembygdsgård, så. Det skulle ju inte vara lika mysigt att äta den var som helst, utan det är ju en fin hembygdsgård.

En annan viktig del av evenemanget är de många färgglada folkdräkter som bärs under dagen. Alla tävlande par måste dansa i folkdräkt, ett plagg som i likhet med både de gamla gårdarna och dekorationerna i björkris ger historiska konnotationer. Att bära folkdräkt beskrevs av många som förknippat med en känsla av högtidlighet, och folkdräkten som ett plagg att känna sig fin och speciell i. Linnéa bar folkdräkt för första gången då hon deltog i 2018 års Hälsingehambo, och beskrev under intervjun hur folkdräkten fick henne själv, men även dansen, att kännas ”mer historisk”:

Jag tycker att man dansar bättre i folkdräkt. Och det känns mer historiskt, på något sätt. Kan man säga så? För i vanliga kläder så känns det mer som en modern dans eller så, pardans. Men om man har, det känns... Jag vet inte. Det känns som att det hör ihop. Att folkdräkterna och folkdansen hör i ihop på ett sätt. Med folkmusiken också.

Samtidigt uttrycker Linnéa i citatet hur dräkten faktiskt påverkat hur hon rört sig och dansat under tävlingen, och fått henne att känna att hon dansar bättre. Även Anna, en av de personer som besvarat min frågelista, kunde beskriva hur folkdräkten faktiskt har inverkan på hennes hambo, att den ”ger extra känsla genom sin tyngd och [det] sväng/sug som ges av kjolen.” De speciella folkdräkterna får då inte bara betydelse i form av stämning eller estetiska kvaliteter, utan blir ett plagg som faktiskt påverkar hur deltagarna för sig i dansen. Folkdräkterna är därmed en central del av framträdandet och betydelsen som detta får, både i form av individens känsla och uttryck, och som en kollektiv färgprakt för besökare att beskåda under hela dagen.

I ett av de frågelistsvar jag fick in beskrevs folkdräkten som ett plagg som, för en folkdansare, mer bör ses som scenkläder än högtidsdräkt, då det är någonting man visar upp och svetts i (Sven och Kerstin). Ser man Hälsingehambon som ett framträdande i Goffmans bemärkelse blir den formuleringen intressant, då det ger uttryck för hur dräkten främst blir viktig som rekvisita i det framträdande som aktörerna – i form av folkdansare – ger (Goffman 2013:29f). Oavsett om man som deltagare i Hälsingehambon upplever folkdräkten som scenkläder, eller faktiskt känner sig fin, högtidlig eller historisk då man dansar i dräkt, kan folkdräkterna på så sätt betraktas som ett hjälpmedel i framträdandet Hälsingehambon. Även andra komponenter, som feststänger eller fäbodfrukost, blir rekvisita i sammanhanget, och dessa skapar tillsammans med platserna den inramning i tid och rum som definierar allt som sker. Inom den ramen uppstår den förtätade stämning som gör Hälsingehambon speciell för många

deltagare. Samtidigt skapas en illusion av en förfluten tid, och en historisk *fasad* att tolka tävlingen utifrån (Goffman 2013:28ff). Huruvida den fasaden bygger på en äkta historisk tid eller ej, och om det alls är relevant i sammanhanget, är dock någonting som kommer att diskuteras under nästa rubrik.

Ett kulturellt arv – konstruerat eller ej

Den historiska fasaden, med gårdar, folkdräkter, fäbodfrukost, folkmusik och feststänger, bildar under Hälsingehambon en iscensättning av ett föreställt svenskt förflutet, vilket är någonting som tidigare kunnat konstateras. Huruvida det verkligen är autentisk historia som uttrycks, och om det över huvud taget är någonting som spelar roll, fanns det dock delade meningar om.

Linnéa beskrev hur ett bevarande av svenska traditioner och slöjd varit viktigt för de människor hon reste till Hälsingehambon med, och att hon själv börjat tänka i de banorna lite just därför. Även om det inte var den huvudsakliga drivkraften för hennes vilja att dansa folkdansen kunde hon uppskatta hur man, exempelvis då man dansar i folkdräkt, känner sig lite historisk. I frågelistsvaren fanns det de som såg det som viktigt att dansen, musiken och folkdräkterna under Hälsingehambon var så "autentiska" som möjligt, medan andra mer lyfte tävlingsmomentet eller glädjen att befinna sig i ett sammanhang där alla delar ens intresse. Samma tankar gick igen i mina informanternas syn på folkdansen mer generellt, där många såg det som viktigt att folkdansen och gammeldans bevaras för kommande generationer, men samtidigt betonade att dansen bör ses som ett roligt och socialt sammanhang – och inte bara som en del av svensk historia eller svenskt kulturarv. Följande är ett utdrag från intervjun med Josefine:

H: Känns det viktigt att det kommer unga som dansar, tycker du?

J: Ja men, på ett sätt tycker jag det. För att jag vill ju ha kvar den här kulturen också, jag vill att den ska finnas och inte bara glömmas bort. Allt det som faktiskt har varit en stor del, och som jag också tror att många, även ungdomar, skulle uppskatta. För det var bara någon gymnasieskola där som var med på **ett** övningstillfälle hos oss, och då hade de just gäster från något annat europeiskt land och ville visa svensk historia och folkdansen. Men de svenska ungdomarna hade ju aldrig **heller** dansat folkdansen, så alla var ju nya på det här. Men det var väldigt tydligt på hela gruppen att det var väldigt kul. De

uppskattade det och de dansade och de hängde med väldigt bra. Man märkte först lite såhär ”aa, men vad är det här nu då”, men alla hade **kul** i dansen, så att det känns ju också som en tråkig sak som bara ska få försvinna. Inte bara rent historiskt, att vi ska veta vad vi har gjort förr, utan också att det finns glädje i det fortfarande.

Även om dansen egentligen var lika ny för de svenska eleverna som för deras utländska gäster, var det just för att visa upp svensk kultur som ungdomarna valde att dansa med Josefines spelmanslag. Viljan att dansen ska bevaras har inte bara med tankar kring kulturarv att göra, då den idag faktiskt inte finns levande i de flesta svenskars medvetande. Folkdans kan därför ses som vilken rolig och social aktivitet som helst. Ändå användes dansen i sammanhanget för att performativt visa upp en föreställning om en svensk historia, oavsett om denna var lika främmande för de svenska ungdomarna som för de icke-svenska eller ej.

Att Hälsingehambon, med dans och folkdräkter, egentligen är resultatet av ett konstruerat kulturarv var även det någonting som vissa av mina informanter betonade. Det behövde dock inte betyda att evenemanget Hälsingehambon upplevdes som mindre betydande. Susanne beskrev det som följande:

Jag vet ju att folkdans och gammeldans inte hör så mycket hemma i allmogekulturen, för jag vet ju att allmogen dansade inte de där danserna, för de är ju lite konstruerade. Och jag vet att allmogen dansade inte i såna där folkdräkter, för det där var jättefina kläder som man på sin höjd gick i kyrkan med. Men man vill ju leka att det är så. Man vill leka att ”det här är som förr i tiden”.

Detta gäller även för den fäbodfrukost som Susanne i ett tidigare citat lyft fram som bidragande i sammanhanget. Susanne beskriver fäbodfrukosten som en viktig och trevlig del av hennes deltagande i Hälsingehambon, men kan samtidigt konstatera att den inte skiljer sig så mycket från vad hon kunde ätit hemma, och att man egentligen inte ens befinner sig på en fäbodvall. Att den finns och kallas just fäbodfrukost upplevde hon ändå tillför någonting speciellt:

Det måste ju vara lite marknadsföringstrick också. Att man vill förankra det i allmogekulturen, tror jag. Det ska bli liksom lite mer, ännu mer såhär speciellt att gå dit och äta fäbodfrukost. Såhär åt man på fäboden, då.

Autentiskt eller ej blir fäbodfrukosten, folkdräkterna och hambopolskan centrala delar för, exempelvis, Susannes upplevelser av evenemanget. Ifall dessa verkligen hör hemma i en svensk allmogekultur eller miljöerna kring Hälsingehambon bör därmed kanske ses som oviktigt i sammanhanget, och för den mening eller feststämning som de som deltar finner där. Det hela kan istället tolkas i termer av lek, där man genom iscensättning kan känna ett historiskt sammanhang och en förankring i sina kulturella rötter bakåt i tiden. Det är som iscensättning och lek som evenemanget blir betydande, när dansare och besökare, genom att klä sig i dräkt, äta fäbodfrukost, höra och spela folkmusik och dansa hambo, blir aktörer i det framträdande som är Hälsingehambon – en tradition i Hälsingland som många vill se bevarad.

3. ”EN HÄLSINGLANDSKÄNSLA”

”En **Hälsinglandskänsla** [skratt]. Det går inte att förklara hur det är att bo, att komma från Hälsingland.” Så beskriver Susanne, en av de personer jag har intervjuat, den känsla hon får när hon tänker på hur det är att uppleva Hälsingehambons invigning i Hårga, den julimorgon då tävlingen ska äga rum. Tävlingsens koppling till Hälsingland, och hennes egen identitet som uppvuxen i landskapet, är därmed nära besläktad med hennes känslor inför evenemanget. Platsens betydelse var någonting som återkom i både intervjuer, frågelistsvar och i mötesprotokollen från Föreningen Hälsingehambons tidiga år – och därmed är det plats och platsidentitet som detta kapitel ska kretsa kring.

Att uttrycka lokaltillhörighet

Mats deltog i Hälsingehambon ett flertal gånger under 80- och 90-talen. Då dansade han i ett folkdanslag i Järfälla, men beskrev under min intervju med honom hur det faktum att han vuxit upp i Hälsingland ändå varit avgörande för hans deltagande: ”Nja, platsen är ju viktig. Dels att det startar i Hårga, eftersom jag kommer därifrån Hanebo så är det ju lite **speciellt**”. Även i frågelistsvaren var ett ursprung i Hälsingland någonting som bidragit till att flera personer valt att delta i evenemanget, och även om de då de deltog ej längre bodde i landskapet var det för många genom uppväxten eller ursprunget där som de först fått kännedom om tävlingen. Lennart beskrev i sitt svar hur hans intresse för Hälsingehambon väcktes under 70-talets gröna-vågen-rörelse, men till stor del hade sin grund i att han vuxit upp och haft sin släkt i Hälsingland. Även fast han i nuläget bor i Östergötland förknippar han Hälsingehambon med en känsla av samhörighet. Lennart skriver: ”/.../ jag är ’hemma’ i min Hälsingemylla trots att jag bor i Östergötland.”

Därmed kan paralleller dras mellan Hälsingehambon och hur Paul Agnidakis (2013) i avhandlingen *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala samhällen under omvandling* diskuterar uttryck för lokaltillhörighet i bruksorterna Timrå och Surahammar. Plats är någonting människor alltid bär med sig, och därmed också någonting som kan skapa en kollektiv känsla av tillhörighet mellan människor från samma plats (Agnidakis 2013:17f). Den känslan är del av upplevelsen Hälsingehambon, då detta var någonting många personer kunde ge uttryck för genom sina svar. Lokaltillhörigheten kan ses som en del av det som gör

att människor, oavsett om de flyttat från landskapet eller fortfarande bor kvar, upplever det som betydande att vara en del av Hälsingehambon. Genom att delta i evenemanget kan man bli en del i den, som Susanne säger, "Hälsinglandskänsla" som uppstår där.

Möjligheten att uttrycka lokaltillhörighet under Hälsingehambon behöver heller inte endast finnas till för de deltagare som har ursprung i Hälsingland. Ett annat sätt är nämligen genom de olika folkdräkter som alla tävlande dansare måste bära under dagen. Valet av folkdräkt beskrevs som viktigt för majoriteten av mina informanter, och många upplevde det som speciellt att bära en dräkt från en plats där man antingen själv har bott eller har släkt och ursprung ifrån. Linnéa hade ingen speciell koppling till landskapet Hälsingland då hon dansade Hälsingehambon, men kunde beskriva den dräkt hon bar som betydande: "Egentligen var det ju så att det var den enda som passade, men jag tyckte att det var jättekul att det var Häverö, alltså Uppland, eftersom jag ändå kommer från Uppland." Att valet av dräkt är centralt kan man också uppfatta genom att Hälsingehambons startlista, förutom namn och folkdansförening, anger vilken folkdräkt varje dansare bär. Valet av dräkt är inte begränsat till de svenska bygdedräkterna, och mina interformanter kunde beskriva hur de som reser till Hälsingehambon från andra länder då också brukar tävla i en folkdräkt från sitt hemland. Att bära en viss folkdräkt kan på så sätt även betraktas som rekvisita i individens personliga framträdande, där alla är aktörer inför varandra, samt inför den publik som, med startlistan i handen, tittar på. Genom folkdräkten kan individen performativt träda fram ur den kollektiva gemenskapen, och uttrycka regional identitet, lokaltillhörighet och ursprung.

Platsen som inramning

Att Hälsingehambon skulle kunna äga rum på någon annan plats än i Hälsingland var bland de personer jag pratat med uteslutet. Många lyfte fram naturen och miljöerna som viktiga, i form av exempelvis Ljusnans dalgång, Hårgaberget intill invigningen i Hårga och älven i anslutning till finalen i Järvsö. Mats berättade om att han under sina år i folkdanslaget i Järfälla även deltagit i tävlingen Upplandsschottisen, men att Hälsingehambon ändå känts mer speciell. Det beskrev han dels som en följd av det egna ursprunget i landskapet, men även som ett resultat av Hälsinglands platser, landskap och natur:

Så lite liknade det varandra då, men det var ett större evenemang i, på Hälsingehambon och lite mysigare eftersom man kom därifrån också då. Och ja, trevligare. Finare platser tycker jag faktiskt, Hälsingland.

Naturen och platserna blir på så sätt en del av framträdandet och dess inramning. Sättet att dansa och spela hambo var en annan aspekt som lyftes fram som för Hälsingland unik, och även dansen hambo beskrevs därmed som oersättlig. Einar skriver i ett av frågelistsvaren:

Dansen hambo, har en mycket stor roll i Hälsingehambon för musiken och underlagen är speciella. Hambo dansas i hela Sverige och utomlands, men i Hälsingland har man en speciell rytm/musik att följa /.../.

”Hälsingehambo”, med sitt nigande och sitt speciella sug, har blivit ett begrepp i sig, med rötter i hur hambo har dansats och spelats under just Hälsingehambon. Även själva dansen får därmed en lokal prägel och kan ses ge identitet till landskapet. I ett annat frågelistsvar fanns att läsa: ”Hälsingehambon och dess musik är unik för Hälsingland och värd att bevaras. Det får inte försvinna.” (Linda). Den känslan uppfattades som underliggande i många av mina informanternas svar.

Ett fokus på Hälsingland var på samma gång centralt i mötesprotokollen från Föreningen Hälsingehambons tidiga år, där Hälsinglands Turistförening stod som en drivande kraft under planeringen. En viktig del av det som diskuteras i protokollen handlar om att planera uppvisningar och uppträdanden, samt ge landskapet uppmärksamhet i både nationell och internationell press. Hälsingehambon bör därmed inte endast ses som en revitalisering eller ett folkdanssammanhang, utan även som ett evenemang till för att locka besökare och turism. I ett av frågelistsvaren betonades just detta, där informanterna uttryckte att tävlingen saknar förankring i allmogekulturen i och med ”sitt tydliga inslag av turistjippo” (Sven och Kerstin). Också Susanne beskrev hur detta nog är en aspekt att ta hänsyn till, även om evenemanget fortfarande har fler betydelser för henne personligen:

Jo, jag tror att det är viktigt som en turistgrunka också. Jag tror att det är viktigt som en marknadsföringsgrej. Jag tror att det kan ge Hälsingland som en identitet. Vet man någonting om Hälsingland så kanske man vet Hälsingehambon.

Landskapet Hälsingland kan på så vis ses som en central del av hela tävlingen, och vice versa. Turistföreningens roll och inslagen av fest eller ”jippo” gör det tydligt att Hälsingehambon delvis bör tolkas som ett lokalt evenemang och en lokal folkfest, där gemenskapen inom landskapet och mellan de lokala platserna stärks.

På så sätt kan tävlingen återigen jämföras med Agnidakis beskrivningar av lokala uttryck för lokaltillhörighet i Timrå och Surahammar. Agnidakis skriver bland annat om hur den lokala ishockeyn har blivit en central del i dessa orters kollektiva identitetsprocesser, och därmed kan ses som en enande kraft för de människor som bor på orterna (Agnidakis 2013:81ff). Även om Hälsingehambon inte enbart har deltagare från Hälsingland, och även om alla från Hälsingland inte deltar i Hälsingehambon, fanns samma tankar kring plats och lokaltillhörighet närvarande i många av de beskrivningar som jag genom denna studie har tagit del av. Hälsingehambon blir ett evenemang som, likt exempelvis Timrås hockeylag, står som en enande kraft och bidrar till en kollektiv identitet för hela landskapet Hälsingland, samt för de människor som bor eller har ursprung där.

De faktiska platserna i Hälsingland, där de olika dansetapperna äger rum, blir på så sätt nödvändiga för att skapa den känsla av lokaltillhörighet som många människor finner under tävlingsdagen. Just de lokala platserna blir, ur ett performansperspektiv, en del av tävlingens inramning. Hälsingehambon är, likaväl som en framställning av ett föreställt förflutet, ett performativt uttryck för plats och lokaltillhörighet. Detta iscensätts när många ”hälsingar” kollektivt deltar i samma framträdande, och att befinna sig på plats i Hälsingland blir en avgörande del för att känslan av lokaltillhörighet ska kunna infinna sig hos individen. Inom den ramen uppstår en förhöjd och förtätad stämning, och den stämningen är vad nästa kapitel, ”Trolsk sägen och skavsårsplåster”, djupare ska behandla.

4. TROLSK SÄGEN OCH SKAVSÅRSPLÅSTER

Då Hälsingehambon pågår under en hel dag och på många olika platser är den historiska atmosfär som jag tidigare, i kapitel två, ”Traditionen Hälsingehambon”, betonat, av förklarliga skäl inte genomgående under hela dagen. Faktum är att den atmosfären i många beskrivningar, samt i mötesprotokollen från Föreningen Hälsingehambons arkiv, rent av lyst med sin frånvaro. Samma personer kunde under en och samma intervju berätta om evenemangets magiska karaktär, hur man möter den trolska morgondimman i Hårga och hur viktigt det känns att besöka tävlingen, för att bara en kort stund senare beskriva hur varmt det kan vara att dansa i dräkt, hur väder och underlag kan göra dansminuterna till en pina och hur stora delar av tävlingsdagen kan gå åt till att vänta i köer för bussar, toaletter och mat. Dessa motpoler, det magiska och det högst vardagliga, samt hur dessa ryms inom ett och samma evenemang, är var detta kapitel kommer fokusera på – med start i den sägen som inleder hela tävlingsdagen: Hårgalegenden¹.

Hårgalegenden som alltings knutpunkt

Att Hårgalegenden är en viktig grund för hela tävlingen finns det inga tvivel om, och den återkommer som betydande i både intervjuer och frågelistsvar. Tävlingsdagen inleds alltid med att Hårgalegenden berättas på scenen, sägnen om hur en grupp ungdomar blev förtrollade av djävulens musik och till dennes hambopolska dansade uppför Hårgaberget, där de, på bergets topp, slutligen dansade ihjäl sig. Denna brukar följas av att Hårgalåten² spelas, den första av de många gånger som denna låt ska höras under dagen, och Josefine beskriver här hur en trolsk och magisk känsla ända sedan hennes barndom infunnit sig just då hon hör dessa två tillsammans:

J: När de läser den, och så på slutet så börjar Hårgalåten spelas, och så ska det vara. När de säger det där på slutet, att man kan ändå höra, fortfarande höra Hårgalåten liksom, och då di diti di [Josefine nynnar början på Hårgalåten], så kommer den där...

¹ Detta är en lokal benämning, även om ”Hårgalegenden” mer är att betrakta som en sägen. Då det var som Hårgalegenden majoriteten av mina informanter talade och skrev om denna är det främst den beteckningen jag kommer använda mig av.

² Hårgalåten är en polska från Hårga som sägs ha uppkommit ur just Hårgasägnen. Till melodin finns även sångtext, där det berättas om hur djävulen förför bygdens ungdomar med sin fiol.

H: Hur känner du när du hör det?

J: Ja då, då **ryser** det i kroppen.

Hårgalegenden blir på sätt och vis knutpunkten för alla Hälsingehambons komponenter, och det som sätter ramarna för det framträdande som skall ske. Det är under invigningen, när Hårgalegenden berättas, som den magiska och speciella känsla som mina informanter kunnat beskriva först uppstår.

I Hårgalegenden finns platsen, då sägnens berg står som fond till hela dansetappen i Hårga. Där finns dansen och musiken, i form av hambopolskan och Hårgalåten, och där finns den historiska grundtonen, då sägnen ger uttryck för en förfluten tid och allmogekultur. Den inramning som bildar fasaden för hela tävlingsdagen kan därmed ses vara grundad i just Hårgalegenden, på samma gång som sägnen ger en magisk och mytomspunnen grundton till hela evenemanget. Detta skiljer i än högre grad framträdandet från det vardagliga och världsliga, och tillåter en trolsk stämning att infinna sig på plats.

Svett, toalettköer – och sägenomspunnen magi

Ord som återkommit för att beskriva Hälsingehambon är festlig, trolsk, magisk, högtidlig och mysig. Som nämnts under föregående rubrik, är det under invigningen i Hårga och när sägnen läses som den magiska stämningen blir som tätast. Andra beskrivande egenskaper, såsom det festliga eller högtidliga, användes för de andra etapperna, och då främst för de minuter när dansen pågår, och för kvällens finalarrangemang i Järvsö. Rekvisita och inramning är vad som skapar förutsättningarna för att den stämningen ska uppstå, vilket jag beskrivit i kapitel två, och detta, oavsett om denna upplevs som festlig eller trolsk. Folkdräkter, byggnader och platser blir så också en del av den stämningen. Samtidigt kan rekvisitan användas som ett verktyg för att bli del av evenemanget och ta sig in i just stämningen. Linnéa kunde exempelvis beskriva hur hon under tävlingsdagen kände en gemenskap med alla människor som bar folkdräkt, även när hon såg dem utanför tävlingsplatserna, då hon visste att de alla deltog i samma evenemang. Även Susanne beskrev folkdräkten som ett sätt att i än högre grad bli en del av evenemanget, och att hon av den anledningen brukar klä sig i dräkt även de år då hon inte tävlat själv, och endast besöker Hälsingehambon som åskådare:

Ja, nu har jag ju folkdräkt två gånger om år då, i mitt nya liv. En gång på Hälsingehambon och en gång på skolavslutningen. Och mina barn har folkdräkt en gång om året, eller ja vissa av dem, och då är det på Hälsingehambon. Och vi är ju inte ens med och dansar. Så vi vill ju komma åt det där i alla fall.

Folkdräkten gör att man kan känna sig som en del av den speciella stämning som ger evenemanget betydelse. Genom att bära dräkt kan man, även som åskådare, bli aktör i det framträdande som är Hälsingehambon.

Samtidigt är det mycket runt omkring tävlingen som varken är festligt, magiskt eller särskilt speciellt. Mina informanter, särskilt de som deltagit då tävlingen var som störst under 80-talet, kunde beskriva hur man fått vänta i timmar på mat och toaletter. De beskrev hur man fraktades mellan etapperna i bussar och hur besvärliga de olika underlagen, beroende på dagsform och väderlek, kunde vara att dansa på. Den högtidliga folkdräkten var någonting som i princip alla lyfte som avgörande för evenemangets särskilda stämning, samtidigt som de berättade om hur den tunga kjolen kan hamna i vägen i snurren, hur man fått låna skavsårsplåster av andra deltagare, gav tips på hur man kan valla sina skor med stearin för att få bättre glid på asfalten och beskrev hur man bäst ska knyta sina strumpeband för att strumporna inte ska åka ner. En person skrev i ett av frågelistsvaren att ”Att dansa i folkdräkt är både varmt och kallt och ibland en ren pina” (Fredrik) – och ändå är det ett plagg som alla var överens om att man vill ha på sig.

I dansringen äger framträdandet rum, och där finns också den stämning som saknas under de tider av väntan, kö och förberedelser som sker där runt omkring. Själva dansringen får därmed formen av den *främre region* där iscensättningen ageras ut (Goffman 2013:97). Utanför dansringen finns toaletter, papptallrikar, bussar och köer, vilket bryter illusionen av en förfluten tid eller sägenomspunnen plats. I denna *bakre region* kan framträdandet förberedas och rekvisita förvaras (Goffman 2013:101ff). Det är där man vallar sina skor, knyter sina strumpeband och gör sig redo för det framträdande som ska ske. Josefine kunde berätta om hur hon, utanför dansringen, fått en chans ta av sig den varma västen, och Susanne beskrev hur hon under ett av de år hon tävlat tagit av sig folkdräkten och svalkat sig i sjön efter etappen i Bollnäs. Den känslan beskrevs som underbar. I den bakre regionen blir det, på så sätt, tillåtet att bryta den magiska stämningen och slappna av.

Att det magiska och det världsliga ryms inom ett och samma evenemang syntes också tydligt i arkivmaterialet från Föreningen Hälsingehambon. Det som diskuterats i planeringen var sådant som toaletter, mat, ljud, ekonomi och press, medan den bild av Hälsingehambon som riktades utåt lyfte helt andra faktorer. I en skiss för en text som ska publiceras i tidningen *Hembygden* år 1967 fokuserar man på själva Hårgalegenden, och skickar, med glimten i ögat, med förhoppningar om att tävlarnas dans inte ska pågå fullt lika länge som i sägnen. Man talar om frihet, glädje och fest, och skildrar hur tävlingen äger rum i den ”underbara Hälsingenaturen”, där de ”vidsträckta skogarna och höga bergen förlänas ett luftigt intryck av älven Ljusnan”.³ Denna idylliserade bild fungerar troligen för att locka deltagare till tävlingen och har tydliga drag av hur Hälsingehambon ska locka turism och uppmärksamhet åt landskapet. En sådan annons speglar inte de diskussioner som faktiskt förts inom föreningen, i den bakre regionen där illusionen får brytas.

Hos såväl deltagare som hos arrangörer har därmed Hälsingehambon delar av både det sägenomspunna och det vardagliga. Inom tävlingen möts en historisk illusion, en platsmässig förankring och en idealisering av landskapet Hälsingland, men också långa köer, ljudanläggningar som slutar fungera och skavsårsplåster. Hälsingehambons betydelse finns kanske inte bara i en förtätd stämning under invigningen, utan även i de delar som sker där runtomkring. Under en hel julidag deltar dansare, besökare, musiker, volontärer och arrangörer i samma tävling och delar på så sätt upplevelsen av både det magiska och det ansträngande. Det hela är inte bara festligt och trolskt, utan även långtråkigt och krävande. Kanske är det där, i mötet mellan det magiska och det världsliga, som evenemanget blir så speciellt.

³ Föreningen Hälsingehambons arkiv. A1:1 Centrala kommittén 1967-1975. *Hälsingehambo* -67, s. 1f.

5. AVSLUTNING

Att Hälsingehambon är betydelsefull för många finns det inga tvivel om, och evenemangets existens är helt beroende av att människor arrangerar dansetapper, lagar mat, lånar ut mark, spelar polska, besöker tävlingen eller är med och dansar. Det är de som bor på orterna där dansen äger rum, men även de som reser till Hälsingland från platser i och utanför Sverige. Under en julidag enas alla för att delta i samma folkdansevenemang.

Syftet med denna uppsats har varit att *undersöka vilken betydelse Hälsingehambon har för de människor som deltar, för att få förståelse för hur identitet och föreställningar kring tradition och kulturarv tar sig i uttryck i samtida folkdansevenemang*. För att besvara mina inledande frågeställningar blir Hälsingehambon på så sätt dels betydelsefull som en iscensättning av en föreställd svensk historia, ett framträdande där både spelmän, dansare och åskådare blir medaktörer. Den illusionen skapas genom platsens inramning, med äldre gårdar och vacker natur, samt genom rekvisita i form av exempelvis folkdräkter eller fäbodfrukost. Folkdräkterna, folkdansen och folkmusiken är starkt förknippade med allmogekulturen och kan skapa illusionen av en historisk förankring. För de människor som deltar blir detta en slags lek, där man iscensätter en förfluten tid och kan känna en koppling till kulturella rötter bakåt i tiden. Om den förankringen underbyggs av äkta historia och tradition blir då oviktigt i sammanhanget.

På samma gång har evenemanget en stark lokal prägel och äger rum på små orter utanför storstaden. Hälsingehambon är för många förknippat med de lokala platserna i landskapet Hälsingland, och därmed kan tävlingen inte arrangeras någon annanstans. För många deltagare blir ett ursprung i Hälsingland en del av det som gör tävlingen betydelsefull, samtidigt som tävlingen kan ses ge identitet åt hela landskapet. Dels är det Hårgalegenden, med sin tydliga koppling till hambon och platsen Hårga, dels är det det sugande sättet att spela hambopolska på, och dels är det naturen och landskapet i Ljusnans dalgång. Under en julidag fylls de platserna av en vacker färgprakt, när människor samlas i folkdräkter från skilda delar av Sverige och världen för att tillsammans tävla i hambo. På samma gång som Hälsingehambon är ett kollektivt framträdande rymmer evenemanget många individer. Ett sätt för individen att träda ur den kollektiva gemenskapen är genom den egna folkdräkten, där alla tillåts uttrycka ursprung eller lokaltillhörighet genom den dräkt man väljer att bära.

Hälsingehambon är inte bara magisk, högtidlig eller festlig, fast det är de orden som ofta används för att beskriva tävlingen. Att tävla i Hälsingehambon innebär också det motsatta, slit och svett, där väder, underlag och de vackra dräkterna kan bli en pina. Den magiska illusion som skapas under invigningen, finalen och i dansringen är inte konstant under hela dagen, utan bryts stundvis av mat, transporter och väntan. I den bakre regionen tillåts den trolska stämningen att sänkas och dansare och besökare kan slappna av. Där göms papptallrikar, toalettköer, bussar och skavsårsplåster, alla de komponenter som inte hör hemma det performativa framträdande som ges. Båda delar, det magiska och det värdsliga, är med och skapar det evenemang som människor vill vara en del av, där de genom att delta finner mening och betydelse.

Denna uppsats har fokuserat på tre olika faktorer som alla ger betydelse åt evenemanget. Det är dels den historiska förankringen, dels deltagarnas känsla av plats och lokaltillhörighet och dels hur tävlingen skapar ett förtätat sammanhang med en magisk och speciell stämning.

Dessa är bara några av de betydelsefulla aspekter som mina informanter kunnat ge uttryck för, men som valts ut i och med det relativt begränsade omfånget av en C-uppsats.

Hälsingehambon kan ses som en kollektiv gemenskap, en kollektiv iscensättning och som en kollektiv identitetsprocess. Samtidigt finns inom tävlingen alla de individer som deltar eller någon gång har deltagit i Hälsingehambon, och därmed också tusentals berättelser, erfarenheter och upplevelser. Att dansa Hälsingehambon kan vara fyllt av personliga minnen, kopplade till platserna, folkdansen eller till de människor man träffat där. Evenemanget blir på så sätt både kollektivt och individuellt – där det som enar alla är viljan att delta. Det kan bero på historiska rötter, tillhörighet till Hälsingland eller den trolska stämningen, vilket har diskuterats genom denna text, men samtidigt vara resultatet av helt andra orsaker. Det ena behöver dock inte utesluta det andra.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Intervjuer

1. Susanne (fingerat namn)

Yrke: Lärare

Födelseår: 1963

Kön: Kvinna

Intervjudatum: 190405

Intervjuns längd: 65 minuter

Intervjun utförd av författaren.

Intervjun förvaras hos författaren.

2. Mats (fingerat namn)

Yrke: Mellancheff

Födelseår: 1961

Kön: Man

Intervjudatum: 190405

Intervjuns längd: 48 minuter

Intervjun utförd av författaren.

Intervjun förvaras hos författaren.

3. Linnéa (fingerat namn)

Yrke: Student

Födelseår: 1996

Kön: Kvinna

Intervjudatum: 190409

Intervjuns längd: 41 minuter

Intervjun utförd av författaren.

Intervjun förvaras hos författaren.

4. Josefine (fingerat namn)

Yrke: Sjuksköterska

Födelseår: 1988

Kön: Kvinna

Intervjudatum: 190410

Intervjuns längd: 72 minuter

Intervjun utförd av författaren.

Intervjun förvaras hos författaren.

Arkivmaterial

Gävle

Arkiv Gävleborg

Föreningen Hälsingehambon

A1: Protokoll med bilagor 1967-2000.

B1: Verksamhetsberättelser 1987-1999.

J1: Affischer.

L1: Pressklipp 1965-2000, volym 1.

Andra otryckta källor

Svar på frågelistan "Din upplevelse av Hälsingehambon"

1. Göran (fingerat namn)

Födelseår: 1941

Inskickat: 190414

Svaret förvaras hos författaren.

2. Peter (fingerat namn)

Födelseår: 1960

Inskickat: 190407

Svaret förvaras hos författaren.

3. Hans (fingerat namn)

Födelseår: 1941

Inskickat: 190407

Svaret förvaras hos författaren.

4. Anders (fingerat namn)

Födelseår: 1946

Inskickat: 190407

Svaret förvaras hos författaren.

5. Linda (fingerat namn)

Födelseår: 1972

Inskickat: 190408

Svaret förvaras hos författaren.

6. Ingrid (fingerat namn)

Födelseår: 1938

Inskickat: 190410

Svaret förvaras hos författaren.

7. Lars (fingerat namn)

Födelseår: 1945

Inskickat: 190403

Svaret förvaras hos författaren.

8. Lennart (fingerat namn)

Födelseår: 1948

Inskickat: 190402

Svaret förvaras hos författaren.

9. Thomas (fingerat namn)

Födelseår: 1968

Inskickat: 190403

Svaret förvaras hos författaren.

10. Fredrik (fingerat namn)

Födelseår: 1979

Inskickat: 190413

Svaret förvaras hos författaren.

11. Lena (fingerat namn)

Födelseår: 1948

Inskickat: 190406

Svaret förvaras hos författaren.

12. Anna (fingerat namn)

Födelseår: 1970

Inskickat: 190404

Svaret förvaras hos författaren.

13. Sven och Kerstin (fingerade namn)

Födelseår: 1939 och 1937

Inskickat: 190409

Svaret förvaras hos författaren.

14. Einar (fingerat namn)

Födelseår: Okänt

Inskickat: 190403

Svaret förvaras hos författaren.

15. Svante (fingerat namn)

Födelseår: 1944

Inskickat: 190405

Svaret förvaras hos författaren.

Tryckta källor

Hälsingehambon 2015. Historik. Pressmeddelande den 17 februari 2015.

<http://halsingehambon.com/om-oss/historik/> (Hämtad 2019-05-17).

Hälsingehambon 2018a. Anmälan. <http://halsingehambon.com/anmalan-2/> (Hämtad 2019-05-17).

Hälsingehambon 2018b. Resultat 2018. <http://halsingehambon.com/resultat-2018/> (Hämtad 2019-05-17)

Nordquist, Olle 2011. ”Svenskt kulturarv på väg ut”. *Hela Hälsingland*.

<https://www.helahalsingland.se/artikel/svenskt-kulturarv-pa-vag-ut> (Hämtad 2019-05-17).

Nordquist, Olle 2014. ”Fäbodfrukost med Hin Håle”. *Hela Hälsingland*.

<https://www.helahalsingland.se/artikel/fabodfrukost-med-hin-hale> (Hämtad 2019-05-17).

Litteratur

Agnidakis, Paul 2013. *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Höör: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Centergran, Ulla 1992. ”Folklorism och revitalisering”. I: Magnus Berg, Helene Brembeck & Birgitta Skarin Frykman (red.) *Brottningar med begrepp. En antologi*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2017. *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerups.

Fägerborg, Eva 2011. ”Intervjuer”. I: Lars Kaijser & Magnus Öhlander (red.). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.

Goffman, Erving 2013. *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts.

Gunnell, Terry & Ronström, Owe 2013. "Folklore och Performance Studies. En introduktion." I: Owe Ronström, Georg Drakos & Jonas Engman (red.). *Folkloristikens aktuella utmaningar. Vänbok till Ulf Palmenfelt*. Visby: Högskolan på Gotland.

Gustafsson Reinius, Lotten 2002. *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Nora: Nya Doxa. 315 sidor.

Hörnfeldt, Helena 2011. "Fältarbete och skriftliga källor". I: Lars Kaijser & Magnus Öhlander (red.). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.

Klein, Barbro 1990. "Transkribering är en analytisk akt". *Rig*, 73(2):41-66.

Nilsson, Mats 2016. "Folk Dance Competitions in the Twenty-first Century". I: Petri Hoppu & Karen Vedel (red.). *Nordic Dance Spaces. Practicing and Imagining a Region*. Abingdon-Thames: Routledge.

Pripp, Oscar 2018. "Om multimodalt sväng i en folkdansförening". I: Rolf Lidskog, Oscar Pripp & Maria Westvall (red.). *Migration - Musik – Mötesplatser*. Lund: Studentlitteratur.

Ronström, Owe 1992. *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm*. Stockholm: Stockholms Universitet, Institutet för folklivsforskning.

Ronström, Owe 1998. "Revival in retrospect. The folk music and folk dance revival". *ECTC Bullentin*, (4):39-42.

Wollinger, Susanne 2005. "Som man sår får man skörda. Om frågelistan som arbetsprocess". I: Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.). *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.

BILAGA

Din upplevelse av Hälsingehambon

Mitt namn är Hedvig Andersson och jag skriver för tillfället kandidatuppsats i Etnologi vid Uppsala universitet. Min uppsats behandlar tävlingen och evenemanget Hälsingehambon, och jag är därför intresserad av vad människor som deltagit i Hälsingehambon har för upplevelser av och tankar kring denna. Svara så gott du kan på så många frågor som möjligt, och gärna så utförligt och beskrivande som du bara kan. Inga svar eller detaljer är ointressanta. Frågorna är uppdelade i kategorier med många underfrågor, så saknar du svar på någon av frågorna kan du självklart hoppa över den. Några svar alltid är bättre än inga alls. De svar som används i uppsatsen kommer anonymiseras utifrån forskningsetiska regler och materialet är endast tillgängligt för mig. Födelseår, kön och hemkommun är däremot sådant jag vill veta då dessa aspekter kan vara av relevans för min kommande analys. Svaren behöver mailas till mig på hedvig.andersson.4742@student.uu.se senast onsdag den **24/4 2019**.

Stort tack för din hjälp!

Födelseår:

Kön (sätt ett X vid ett av alternativen):

Man [] Kvinna [] Annat/vill ej svara []

Hemkommun/den kommun du bor i för tillfället:

Upplevelse:

Beskriv din upplevelse av Hälsingehambon. Hur går tävlingen till? Hur är det att delta? Vad är spännande? Vad är speciellt? Vad är svårt? Vad tänkte du på och vad kände du? På vilket sätt är tävlingen betydelsefull för dig?

Ditt deltagande:

Hur många gånger har du deltagit i Hälsingehambon? När deltog du för första gången? Hur var det? Hur hörde du talas om tävlingen? När hörde du först talas om tävlingen? Vilka var

dina första tankar och upplevelser av Hälsingehambon? *Varför* vill/ville du delta i Hälsingehambon?

Folkdans/gammeldans:

Hur länge har du dansat folkdans/gammeldans? Varför började du dansa? Vad är det som gör dansen speciell? Vilken roll har hambon i evenemanget Hälsingehambon? Skiljer det sig att dansa under Hälsingehambon mot att göra det i andra sammanhang? På vilket sätt?

Folkdräkterna:

Vilken roll har folkdräkterna under Hälsingehambon? Skulle evenemanget bli annorlunda om dansarna ej bar dräkt? Har du själv en egen folkdräkt? Vilken betydelse har den för dig? Vid vilka evenemang använder du din folkdräkt? Hur känner du dig då du tar på dig folkdräkten jämfört med när du är "vardagligt" klädd? Hur känns det att dansa i folkdräkt jämfört med att dansa i "vanliga" kläder?

Musiken:

Vilken roll upplever du att musiken har under Hälsingehambon? På vilken sätt påverkar musiken stämningen? Har du själv erfarenhet av att spela under evenemanget? Beskriv i så fall gärna hur det var.

Stämningen:

Försök beskriva hur du upplever stämningen under Hälsingehambon. Vilka faktorer är med och skapar stämningen? Har platsen betydelse? Har dekorationerna betydelse? Påverkar den mat som serveras din upplevelse?

Historia/kulturarv:

Hur ser du på Hälsingehambon och folkdansen/gammeldansen i ett historiskt perspektiv? Påverkar historien din vilja att dansa? Påverkar historien din upplevelse?

Hälsingehambons framtid:

Vad tror du om Hälsingehambons framtid? Vad tror du om folkdansens/gammeldansens framtid? Kommer du själv delta i Hälsingehambon i framtiden?

Övrigt:

Finns det någon övrig aspekt som du anser viktig för Hälsingehambon? Är det någonting du anser att jag glömt fråga om? Skriv det här.

Än en gång, stort tack för dina svar! Svaren mailas till:

hedvig.andersson.4742@student.uu.se

Med vänlig hälsning,

Hedvig Andersson